

Statens
institutions
styrelse SiS

 Socialstyrelsen

Diariernr A552.957/2021

Saknr 480

Datum 2023-04-19

Version 01.00

Delredovisning 2

Av Polismyndighetens, Kriminalvårdens, Statens institutionsstyrelses och Socialstyrelsens uppdrag att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare i landet (JU2021/03331).

Förord

Polismyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsen har gemensamt och inom respektive myndighet arbetat med regeringsuppdraget att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare från kriminella, våldsbejakande extremistiska och hedersrelaterade miljöer i hela landet. Syftet med uppdraget är att skapa långsiktigt hållbara förutsättningar för att fler individer ska få tillgång till sådant stöd. Myndigheterna ska löpande integrera resultatet av utvecklingsarbetet i den ordinarie verksamheten.

Grunden i arbetet är det tidigare regeringsuppdraget om att ta fram ett nationellt avhopparprogram (Ju2019/02027), vilket slutredovisades den 1 mars 2021 (Ju2021/00925). Myndigheterna har sedan de tilldelades uppdraget den 30 september 2021 samverkat med den särskilda utredaren som utsågs för att bland annat bistå och stödja myndigheterna i arbetet. Utredarens uppdrag slutredovisades den 30 september 2022. Det här är den andra delredovisningen där Polismyndigheten ansvarat för en gemensam sammanställning över planerade och vidtagna åtgärder. Regeringsuppdraget ska slutredovisas senast den 1 februari 2024. Rapporten har utarbetats av en arbetsgrupp, som bestått av Susanna Bellander, Leonard Swahn och Jessica Krüger från Polismyndigheten, Emma Ekstrand och Sarah Åhlén från Kriminalvården, Catrine Kaunitz och Erik Nordstrand från Statens institutionsstyrelse, samt Johanna Kumlin, Lina Jallow och Thérèse Åström från Socialstyrelsen.

Mars 2023

Anders Thornberg
Rikspolischef
Polismyndigheten

Martin Holmgren
Generaldirektör
Kriminalvården

Elisabet Åbjörnsson Hollmark
Generaldirektör
Statens institutionsstyrelse

Olivia Wigzell
Generaldirektör
Socialstyrelsen

1	Regeringsuppdraget	4
2	Uppdragets inriktning	6
3	Genomförda och planerade aktiviteter	7
3.1	Definition	7
3.2	Etablera en ändamålsenlig struktur	8
3.2.1	Polismyndighetens handbok	8
3.2.2	Statens institutionsstyrelses metodstöd	8
3.2.3	Kriminalvårdens inlussningsmodell	9
3.3	Etablering och spridning av avhopparverksamhet	10
3.3.1	Nätverk med referenskommuner	10
3.3.2	Samverkansöverenskommelser	10
3.4	Erfarenheter, forskning och kunskapsspridning	11
3.4.1	Metod- och kunskapsstöd	11
3.4.2	Polisiära avhopparinsatser	12
3.4.3	SiS insatser till unga avhoppare	13
3.5	Individbaserad uppföljning	13
3.5.1	Uppföljning av polisens arbete med avhoppare	14
3.5.2	Uppföljning av SiS arbete med avhoppare	14
3.6	Nationell webbplats och kontaktytor	14
3.7	Statliga medel	15
3.8	Förstärkt uppsökande arbete	15
4	Utmaningar och behov	16
4.1	Externa aktörer	16

1 Regeringsuppdraget

Regeringen har gett i uppdrag till Polismyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsen att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare från kriminella, våldsbejakande extremistiska och hedersrelaterade miljöer i landet (JU2021/03331).

Syftet med uppdraget är att skapa långsiktigt hållbara förutsättningar för att fler individer ska få tillgång till sådant stöd. Myndigheterna ska i arbetet med uppdraget samråda med Sveriges Kommuner och Regioner (SKR), kommuner och regioner, länsstyrelser samt med andra relevanta aktörer. Myndigheterna ska senast den 2 maj 2022 lämna en första sammanställning över vidtagna och planerade åtgärder till Regeringskansliet (Justitiedepartementet). Ytterligare en delrapport samt slutrapport lämnas i maj 2023 respektive februari 2024.

I arbetet med uppdraget ska myndigheterna utgå från de identifierade utvecklingsbehov och de definitioner av avhoppare och avhopparverksamhet som framgår i myndigheternas slutredovisning av tidigare gemensamt uppdrag att ta fram ett avhopparprogram (dnr KV2020-1460).

Polismyndigheten, Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse får i uppdrag att:

- etablera en ändamålsenlig struktur för arbetet med avhoppare inom respektive myndighet samt för samverkan mellan myndigheterna,
- säkerställa att det inom myndigheterna finns kontaktytor dit kommuner och andra externa aktörer och individer i behov av stöd kan vända sig när det gäller frågor om stöd till avhoppare,
- verka för att avhopparverksamhet etableras, bedrivs och tillgängliggörs i tillräcklig utsträckning i de kommuner i landet där det enligt den lokala problembilden finns ett behov av detta. En sådan bedömning ska ske i samråd mellan kommuner, Polismyndigheten, Kriminalvården och andra relevanta aktörer,
- verka för att frågan om avhopparverksamhet vid behov hanteras i särskilda eller befintliga lokala samverkansöverenskommelser,
- inom respektive myndighet öka kunskapen om avhoppares behov av insatser samt öka kunskapen inom myndigheterna och bland myndigheternas klienter om vilket stöd till avhoppare som finns att tillgå.

Därutöver uppdras myndigheterna att tillsammans med Socialstyrelsen:

- utifrån forskning och svenska och nordiska erfarenheter ta fram och sprida metodstöd och kunskapsstöd för arbetet med stöd till avhoppare, inklusive en beskrivning av vilka aktörer som genomför olika insatser,
- utarbeta former för hur arbetet med avhoppare kontinuerligt ska följas upp och redovisas och inom ramen för det utarbeta och sammanställa statistik på området. Modellen ska ge förutsättningar för uppföljning på individnivå, för att exempelvis möjliggöra vetenskaplig uppföljning och annan forskning,
- skapa en myndighetsgemensam nationell webbplats om avhopparverksamhet riktad till yrkesverksamma samt till avhoppare och deras anhöriga, samt utarbeta en plan för förvaltningen av denna. Av informationen på webbplatsen ska det tydligt framgå vart man kan vända sig för att erhålla stöd samt vilka typer av insatser som kan komma att bli aktuella.

Regeringen avser vidare att ge Brottsförebyggande rådet (Brå) i uppdrag att utvärdera arbetet med avhoppare. Myndigheterna ska därför samverka med Brå i syfte att möjliggöra att arbetet med avhoppare kan utvärderas. Brå ska även stödja myndigheterna i arbetet med att utveckla en modell för kontinuerlig uppföljning av arbetet med avhoppare och dess effekter.

Regeringen beslutade den 30 juni 2022 (Ju2022/01537, Ju2022/01578) att ändra uppdraget om att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare enligt följande:

Polismyndigheten ska från och med 1 oktober 2022 ansvara för samordningen av det myndighetsgemensamma arbetet med avhopparverksamhet. Polismyndigheten ska inom ramen för detta uppdrag fördela medel till stödinsatser för avhoppare. Polismyndigheten, Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse ska utveckla arbetet med att identifiera potentiella avhoppare.

2 Uppdragets inriktning

I nuläget finns kommuner och delar av de statliga myndigheterna där arbetet med målgruppen är relativt utvecklat men sammantaget finns behov av förstärkning på olika områden för att få till stånd välfungerande och likvärdiga avhopparverksamheter i hela landet.

Polismyndigheten, Socialstyrelsen, Statens institutionsstyrelse och Kriminalvården har sedan delredovisning 1¹ fortsatt arbetet med regeringsuppdraget såväl inom respektive myndighet som gemensamt i den myndighetsgemensamma samordningsgruppen. En väsentlig del i det gemensamma arbetet har handlat om att identifiera s.k. organisatoriska mellanrum, d.v.s. glapp i samordningen mellan myndigheterna för att skapa samsyn kring ansvarsområden, kunskapsspridning etc.

Arbetet med att utveckla stödet till avhoppare behöver utgå från befintliga strukturer inom respektive myndighet med en försäkran om fungerande kontaktvägar för samordning mellan myndigheternas olika organisatoriska nivåer. Ett säkerställande av kvalitetsmässiga, adekvata och likvärdiga insatser till avhoppare baseras på den kunskap om målgruppen som finns tillgänglig idag. På sikt kommer denna att kunna kompletteras med resultat från uppföljning, utvärdering och forskning.

Initialt har arbetet med regeringsuppdraget fokuserat på de kriminella miljöer som genom skjutningar och sprängningar har en stor inverkan på lokala problembilder i landets kommuner. När det gäller avhoppare från våldsbejakande extremistiska respektive hedersrelaterade miljöer har samarbeten inletts med Center för våldsbejakande extremism respektive experter inom Polismyndigheten och Socialstyrelsen.

I arbetet med regeringsuppdraget samverkar den myndighetsgemensamma samordningsgruppen med ett antal kommuner, vilka i delrapporten benämns referenskommuner².

¹ Se delredovisning 1 av Polismyndighetens, Kriminalvårdens, Statens Institutionsstyrelsens och Socialstyrelsens uppdrag att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare i landet (JU2021/03331), Diariernr. KV 2021-14762.

² Se vidare information i avsnitt 3.4.

3 Genomförda och planerade aktiviteter

I detta avsnitt redogörs för de aktiviteter som myndigheterna har eller planerar att genomföra i syfte att möta regeringsuppdraget. Under rubrikerna framgår vilket deluppdrag som ligger till grund för aktiviteterna.

3.1 Definition

För att skapa en nationell samsyn och bättre dialog kring gruppen avhoppare har nedan definition tagits fram;

En avhoppare definieras som *en individ som har valt att lämna organiserad brottslighet och som bedöms vara i behov av samhällets stöd och skydd för att fullfölja detta.*³

Definitionen är gemensam för Polismyndigheten, Kriminalvården, Statens institutionsstyrelse och Socialstyrelsen. Den utgår från den tidigare definitionen⁴ men har utvecklats för att i högre grad ringa in de målgrupper som avses i regeringsuppdraget, d.v.s. individer som kan kopplas till den så kallade gängkriminaliteten samt till våldsbejakande extremistiska och hedersrelaterade miljöer. I begreppet organiserad brottslighet inbegrips olika former av relationsbaserade kriminella miljöer där den centrala beståndsdelen är skrämsekapital⁵.

Genom formuleringen ”stöd och skydd” tar definitionen sikte på avhopparsatser där det krävs en samverkan mellan kommunernas socialtjänster och polisen samt eventuellt andra myndigheter.

Den nya definitionen av avhoppare innebär att åldersgränsen är borttagen, det vill säga att även personer under 18 år inkluderas. Detta för med sig andra krav på myndigheterna och att barns rättigheter och behov omhändertas.

³ Definitionen bygger på Europeiska unionens definition/kriterier för organiserad brottslighet; 6204/2/97 Europol 35 Rev 2 i Rambeslut om kampen mot organiserad brottslighet; Ds 2008:6.

⁴ Slutredovisning av Kriminalvårdens, Polismyndighetens, Statens institutionsstyrelses och Socialstyrelsens uppdrag att ta fram ett nationellt avhopparsprogram (KV 2020-1460); ”En individ som väljer att lämna en kriminell eller våldsbejakande extremistisk miljö eller gruppering och som bedöms vara i behov av samhällets stöd och/eller skydd för att fullfölja detta. Det kan även avse en individ som har behov av samhällets stöd och skydd för att lämna en hederskontext.”

⁵ Brottsförebyggande rådet, rapport 2016:12; Kriminella nätverk och grupperingar, s. 9 f.

3.2 Etablera en ändamålsenlig struktur

Etablera en ändamålsenlig struktur för arbetet med avhoppare inom respektive myndighet samt för samverkan mellan myndigheterna.

I syfte att etablera en struktur för arbetet med avhoppare har Polismyndigheten, Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse utvecklat arbetet med avhoppare inom respektive myndighet.

3.2.1 Polismyndighetens handbok

Polismyndigheten har byggt en struktur med avhopparsamordning på respektive organisatorisk nivå; i varje lokalpolisområde, polisregion samt på nationell nivå. För vägledning i arbetet med avhoppare har polisen arbetat fram *Polismyndighetens handbok om avhopparverksamhet* som beslutades i februari 2023. Under våren har ett implementeringsarbete med informations- och utbildningsinsatser påbörjats. Handboken utgör myndighetens styrdokument för arbete med avhoppare och reglerar ansvar, behörigheter och befogenheter samt anger hur arbetet i övrigt ska eller bör bedrivas internt inom polisen och i samverkan med kommunens socialtjänst och andra myndigheter. Handboken syftar till att arbetet med avhopparverksamhet ska utföras på ett rättssäkert, enhetligt och effektivt sätt.

3.2.2 Statens institutionsstyrelses metodstöd

Inom Statens institutionsstyrelse (SiS) vårdas barn och unga enligt lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga på grund av kriminalitet (LVU). En mindre grupp avtjänar straff enligt lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård (LSU). En given dag har SiS runt 250 pojkar upp till 21 år placerade enligt LVU p.g.a. att de begår brott. Åldersspannet är brett; runt 30 procent är över 18 år men många är under 15 år. En LVU-placering med anledning av brottsligt beteende kräver att den är av mycket allvarlig karaktär och många av LVU-ungdomarna har varit inblandade i skjutningar och/eller sprängningar i kriminella miljöer. De flesta som är placerade på SiS enligt LVU på grund av kriminalitet befinner sig i rättsprocess; runt hälften kommer direkt från häkten, andra är dömda till ungdomspåföljderna ungdomsövervakning eller ungdomsvård.

Inom myndigheten finns 50-60 barn och unga som verkställer sluten ungdomsvård. En majoritet av dem har tidigare varit placerade inom SiS enligt LVU, många befinner sig redan på SiS när de påbörjar verkställighet, några har kvar LVU under verkställigheten och runt var femte ungdom blir omhändertaget enligt LVU när det frigges p.g.a. kvarstående vårdbehov och blir kvar på SiS för fortsatt vård. Målgrupperna överlappar varandra i allt väsentligt

och det rör sig om samma ungdomar som är placerade inom SiS på olika lagrum.

Den unika konstruktion som Sverige har när det gäller LVU och LSU har gett SiS förutsättningar att utarbeta expertkompetens på området barn och unga med allvarlig kriminalitet, och myndigheten har utformat en verksamhet som bygger på vetenskap och beprövad erfarenhet. De senaste åren har också stora satsningar gjorts på teknisk och fysisk säkerhet. Sedan många år arbetar ungdomshemmen med risk, behov och mottaglighetsbedömningar samt med behandlingsprogram som innehåller de komponenter som har starkast vetenskapligt stöd.

SiS är nu i slutskedet när det gäller arbetet med att ta fram och implementera ett myndighetsövergripande metodstöd för hur fler barn och ungdomar inom SiS ska få tillgång till avhopparverksamhet. Arbetet sker i samarbete med två ungdomshem och arbetssättet testas parallellt på ett av dem. Metodstödet kommer att innehålla dels en processkarta som fokuserar på olika steg i arbetet och dels ett samtalsstöd med t.ex. frågor att ställa och saker att tänka på under varje steg i processen. Processens huvudsakliga hållpunkter är att identifiera potentiella avhoppare, skapa relation och tillit, stödja avhopparen att bibehålla motivationen samt samverka med socialtjänsten. Metodstödet innehåller också rutiner för säkerhetsplanering.

3.2.3 Kriminalvårdens inslussningsmodell

Kriminalvården (KV) implementerar den så kallade inslussningsmodellen⁶ (tidig och samordnad frigivningsplanering) för individer med hög återfallsrisk och med många kriminalitetsdrivande behov där målgruppen avhoppare ingår. KV:s regioner har givits ett verksamhetsuppdrag att förbättra förutsättningarna för den externa samverkan i klientärenden med kommunernas socialtjänster, polisen, Arbetsförmedlingen m.fl. Inom KV pågår också ett arbete med att säkerställa att rekommendationerna i Kriminalvårdens strategi för arbetet mot organiserad brottslighet, våldsbejakande extremism och hedersrelaterad brottslighet (dnr 2017-27832) är implementerade i verksamheten. Därtill har KV inrättat ett nationellt råd mot organiserad brottslighet som syftar till att samordna Kriminalvårdens insatser i det sedan tidigare etablerade myndighetsgemensamma arbetet mot organiserad brottslighet. Strävan är att forumet även ska diskutera avhoppararbete.

⁶ [Inslussning | Kriminalvården \(kriminalvarden.se\)](#)

3.3 Etablering och spridning av avhopparverksamhet

Verka för att avhopparverksamhet etableras, bedrivs och tillgängliggörs i tillräcklig utsträckning i de kommuner i landet där det enligt den lokala problembilden finns ett behov av detta. En sådan bedömning ska ske i samråd mellan kommuner, Polismyndigheten, Kriminalvården och andra relevanta aktörer.

Verka för att frågan om avhopparverksamhet vid behov hanteras i särskilda eller befintliga lokala samverkansöverenskommelser.

3.3.1 Nätverk med referenskommuner

Socialstyrelsen ska stödja socialtjänsten med kunskaps- och metodstöd. Kommunernas socialtjänster står för kärnverksamheten i arbetet med avhoppare och är de som finansierar avhopparinsatser. Det innebär att det finns behov av en tät samverkan mellan kommunerna och de statliga myndigheterna och att en struktur för samverkan skapas.

I regeringsuppdraget har 13 kommuner valts ut som referenskommuner för att skapa en sådan samverkansstruktur. Kommunerna har primärt valts utifrån förekomst av särskilt utsatta områden. Samverkansstrukturen har under regeringsuppdraget etablerats och myndigheterna kommer fortlöpande att vara sammankallande till möten och dialog med kommunerna.

Referenskommunerna stöttar myndigheterna med erfarenhetsbaserad kunskap från praktiken. Målsättningen är att de även ska dela kunskap och erfarenheter med varandra och även ha möjlighet att stötta andra kommuner där behov av avhopparverksamhet inte finns idag men kan komma att uppstå.

Ett nationellt nätverk för kommuner med avhopparärenden kan också nyttjas för operativ samverkan, exempelvis för ett utbyte avseende avhoppare som utifrån skyddsbehov behöver placeras på annan ort. En samverkan för detta syfte har inletts mellan storstadskommunerna Göteborg, Malmö och Stockholm. Den myndighetsgemensamma samordningsgruppen följer detta utbyte för att undersöka om det kan nyttjas för nationellt lärande och geografisk spridning.

3.3.2 Samverkansöverenskommelser

För att åstadkomma ett brottsförebyggande arbete baserat på den lokala problembilden finns sedan flertalet år en etablerad metod som har tagits fram i samverkan mellan Brottsförebyggande rådet, Polismyndigheten och Sveriges kommuner och regioner. En del i metoden handlar om att lokalpolisområden och kommuner tar fram samverkansöverenskommelser för gemensamma

åtaganden i det brottsförebyggande arbetet. I syfte att etablera och förstärka arbetet med avhoppare har samordningsgruppen valt att arbeta för att avhopparfrågan, där behovet finns, inkluderas i arbetet med dessa lokala samverkansöverenskommelser.

I Polismyndighetens handbok om avhopparverksamhet ingår som uppdrag för alla lokala avhopparsamordnare att verka för att avhopparverksamheten tas upp i de lokala samverkansöverenskommelserna i den mån behovet finns. På den myndighetsgemensamma webbplatsen kommer det att finnas vägledning i hur lokalpolisområden och kommuner kan inkludera avhopparverksamhet i de lokala samverkansöverenskommelserna. Här kommer även vikten av att inkludera SiS och Kriminalvården i överenskommelsen påpekas.

3.4 Erfarenheter, forskning och kunskapsspridning

Utifrån forskning och svenska och nordiska erfarenheter ta fram och sprida metodstöd och kunskapsstöd för arbetet med stöd till avhoppare, inklusive en beskrivning av vilka aktörer som genomför olika insatser.

Inom respektive myndighet öka kunskapen om avhoppares behov av insatser samt öka kunskapen inom myndigheterna och bland myndigheternas klienter om vilket stöd till avhoppare som finns att tillgå.

3.4.1 Metod- och kunskapsstöd

Arbetet med att nå målbilden om att stödinsatser för avhoppare bygger på bästa tillgängliga kunskap omfattar flera steg⁷. Framtagandet av en processbeskrivning av olika aktörers arbete med avhoppare har resulterat i ett tydliggörande av vilka ansvar och roller som myndigheterna har och vad som ingår i en myndighetsgemensam avhopparverksamhet. Beskrivningen av processen för avhoppare utgör också grunden för det fortsatta arbetet med att identifiera och minska så kallade organisatoriska mellanrum och andra utvecklingsområden.

Arbetet med att ta fram och sprida metod- och kunskapsstöd handlar därmed om att sammanställa och sprida redan befintlig kunskap, men också om att utveckla ny kunskap. Det senare tar längre tid och kräver ett långsiktigt arbete. Arbetet med att ta fram en modell för hur verksamheter för avhoppare kontinuerligt kan följas upp och redovisas är ett exempel på ett långsiktigt

⁷ Se delredovisning 1 av Polismyndighetens, Kriminalvårdens, Statens Institutionsstyrelses och Socialstyrelsens uppdrag att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare i landet (JU2021/03331), Diariernr. KV 2021-14762.

kunskapsutvecklingsarbete, likaså är utvärdering av insatser och arbetssätt som erbjuds målgruppen.

Socialstyrelsen arbetar med att ta fram metodstöd för att identifiera avhoppare samt ge effektiva insatser till målgruppen. Arbetet utgår från erfarenhetsbaserad kunskap i form av kartläggning av de insatser som ges nationellt genom intervjuer med referenskommunerna. Ett exempel på redan avslutad aktivitet är den kartläggning av avhoppprocessen som vidtagits. Flertalet intervjuer har genomförts med företrädare för avhoppverksamheter samt myndighetsrepresentanter. Centrala utvecklingsområden har även identifierats. Ett utvecklingsområde som har varit framträdande i intervjuer med referenskommunerna är att det finns stora behov av en förbättrad samverkan mellan med regionerna och att tillgång till psykiatri inom hälso- och sjukvården ska öka. Behoven enligt kommunerna är främst psykiatriska, exempelvis outredda neuropsykiatriska funktionsnedsättningar, obehandlade trauman, beroenden och även intellektuell funktionsnedsättning. Kommunerna har uttryckt en önskan om stöd från myndigheterna i att lösa detta organisatoriska mellanrum. Som ett första steg i frågan har Socialstyrelsen initierat en arbetsgrupp med representanter från SiS, Kriminalvården, SKR samt sakkunnig expert från Västra Götalandsregionen (VGR).

Metodstöd kommer även att utgå från vetenskaplig grund där SBU:s (Statens beredning för medicinsk och social utvärdering) systematiska översikt om Insatser för att förebygga och minska gängrelaterad kriminalitet bland barn och unga vuxna (Dnr: SBU2022/20) kommer att utgöra ett underlag. SBU:s översikt ska vara sammanställd per första december 2023, vilket medför att resultaten från översikten möjligen inte kommer tas med i slutrapporten för regeringsuppdraget (Ju2021/03331).

Ett annat underlag kommer att vara Socialstyrelsens kunskapsstöd från 2021 där det finns rekommendationer avseende insatser som gäller barn mellan 6-17 år som bedöms ha hög risk för återfall i normbrytande beteende och kriminalitet⁸.

3.4.2 Polisiära avhopparsatser

Polismyndigheten har genomfört en omvärldsbevakning i form av en internationell förfrågan gällande avhopparsarbete inom polisen i andra länder. Resultatet av förfrågan visar att avhopparsverksamhet förekommer i mycket

⁸ <https://www.socialstyrelsen.se/globalassets/sharepoint-dokument/artikelkatalog/kunskapsstod/2021-11-7626.pdf>

begränsad utsträckning med exempelvis Danmark som ett undantag. I Danmark bedrivs det nationella Exitprogrammet på lokal nivå och kan rent operativt liknas vid Sveriges arbete med avhoppare. Polismyndigheten har besökt polisen i Danmark för en djupare genomgång av Exitprogrammet. Det finns goda exempel att hämta, men det måste samtidigt konstateras att såväl den kriminella nätverksstrukturen som de kriminella konflikterna skiljer sig åt i jämförelse mellan Danmark och Sverige. Det innebär att målgruppen avhoppare, liksom gruppens behov, inte är helt jämförbara.

3.4.3 SiS insatser till unga avhoppare

SiS har genom forskningsanslag till Kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet gett förutsättningar till forskningsprojektet ”Unga i kriminella nätverk inom statens institutionsstyrelse verksamhet: Utmaningar och möjligheter”. Det interna arbetet på myndigheten med att normera en process och ett samtalsstöd för arbetet med avhoppare följs upp av SiS FoU-enhet.

I samband med implementeringen av SiS metodstöd för arbete med avhoppare kommer myndigheten att genomföra en utbildningssatsning för psykologer, behandlingssekreterare och säkerhetssamordnare.

3.5 Individbaserad uppföljning

Utarbeta former för hur arbetet med avhoppare kontinuerligt ska följas upp och redovisas och inom ramen för det utarbete och sammanställa statistik på området. Modellen ska ge förutsättningar för uppföljning på individnivå, för att exempelvis möjliggöra vetenskaplig uppföljning och annan forskning: Regeringen avser vidare att ge Brottsförebyggande rådet (Brå) i uppdrag att utvärdera arbetet med avhoppare. Myndigheterna ska därför samverka med Brå i syfte att möjliggöra att arbetet med avhoppare kan utvärderas.

Arbetet med att ta fram en modell för individbaserad systematisk uppföljning för avhopparärenden är påbörjat inom Socialstyrelsen i samverkan med referenskommunerna. Målsättningen är att ta fram gemensamma variabler för uppföljning på individnivå som sedan går att summera på gruppnivå och kan användas även vid erfarenhetsutbyte mellan kommuner. Arbetet bygger vidare på myndighetens erfarenhet av redan framtagna modeller⁹ och fortsätter under 2023.

⁹ För mer information, se område och tema ”Systematisk uppföljning” på Kunskapsguiden.se (<https://kunskapsguiden.se/omraden-och-teman/arbetsmetoder-och-perspektiv/systematisk-uppfoljning/>).

3.5.1 Uppföljning av polisens arbete med avhoppare

Polismyndigheten har etablerat en modell för att följa upp individärenden inom den egna myndigheten. En första uppföljningsomgång har genomförts avseende åren 2021 och 2022. Därtill har en separat uppföljning gjorts gällande de ärenden som har beviljats statliga medel fr.o.m. år 2016.

En samverkan med Brå har initierats avseende utvärdering av arbetet med avhoppare.

3.5.2 Uppföljning av SiS arbete med avhoppare

Arbets sättet som beskrivs i SiS metodstöd utvecklas och testas på ett av ungdomshemmen. Att dokumentera möjliga variabler för uppföljning ingår i utvecklingsarbetet. I övrigt inväntar SiS Socialstyrelsens arbete med att ta fram en modell för individbaserad uppföljning.

3.6 Nationell webbplats och kontaktytor

Skapa en myndighetsgemensam nationell webbplats om avhopparverksamhet riktad till yrkesverksamma samt till avhoppare och deras anhöriga, samt utarbeta en plan för förvaltningen av denna. Av informationen på webbplatsen ska det tydligt framgå vart man kan vända sig för att erhålla stöd samt vilka typer av insatser som kan komma att bli aktuella.

Säkerställa att det inom myndigheterna finns kontaktytor dit kommuner och andra externa aktörer och individer i behov av stöd kan vända sig när det gäller frågor om stöd till avhoppare.

En webbplats för avhopparverksamhet har etablerats på polisens hemsida. Webbplatsen innehåller kontaktuppgifter för kommuner och andra externa aktörer samt avhoppare och anhöriga som behöver komma i kontakt med polisens och kommunernas avhopparverksamheter. Där finns också information till kommuner som vill ansöka om statliga medel till avhopparärenden. Webbplatsen kommer att utgöra en central plats för att nå ut med diverse information om avhopparverksamhet; metod- och kunskapsstöd, exempel på hur avhopparverksamhet kan inkluderas i de lokala samverkansöverenskommelserna m.m. Genom länkar till Kriminalvårdens, Statens institutionsstyrelses och Socialstyrelsens egna hemsidor kan respektive myndighet löpande uppdatera den information de vill nå ut med gällande avhopparverksamhet.

De fyra statliga myndigheterna har inom ramen för regeringsuppdraget sammansatt en grupp av kommunikatörer från respektive myndighet för samordnad kommunikation via webbplatsen samt i andra sammanhang.

3.7 Statliga medel

Polismyndigheten ska inom ramen för samordningsuppdraget fördela medel till stödinsatser för avhoppare. Polismyndigheten ska se över och vid behov revidera befintliga riktlinjer för hur dessa medel ska fördelas. Om riktlinjerna behöver revideras ska de utarbetas med stöd av de andra myndigheterna.

Revidering av såväl villkor för utbetalning av statliga medel som redovisningskrav har genomförts under 2022 och 2023. Syftet har varit att i högre grad säkerställa att medel fördelas till den målgrupp som avses i arbetet med avhoppare och att avtal träffas med seriösa externa aktörer. Arbetet har skett i dialog med övriga samordnande myndigheter samt med referenskommunerna.

En redovisning av vilka mottagare som har erhållit bidrag och vad bidragsmedlen har använts till samt en bedömning av resultatet av insatserna redovisas i separat dokument (diarienummer A077.218/2023).

3.8 Förstärkt uppsökande arbete

Polismyndigheten, Kriminalvården och Statens institutionsstyrelse ska utveckla arbetet med att identifiera avhoppare. Syftet är att förstärka det uppsökande arbetet, så att fler individer ska komma i fråga för stödinsatser för att lämna kriminaliteten bakom sig.

Vid de statliga myndigheterna pågår olika typer av arbete för att förstärka det uppsökande arbetet så att fler individer ska komma ifråga för avhopparverksamhet. Genom Polismyndighetens handbok om avhopparverksamhet aktiveras alla lokalpolisområden i avhoppararbetet och ett av de utpekade uppdragen för den lokala avhopparsamordningen är att identifiera och motivera individer att ingå i avhopparverksamhet. I lokalpolisområdena bedöms möjligheten att nå framgång i detta att vara som störst.

SiS har en pågående pilotverksamhet vid ett av myndighetens särskilda ungdomshem där verksamheten arbetar strukturerat med att identifiera och motivera samt samverka med socialtjänsten i avhopparärenden. Under hösten 2023 kommer arbetssättet implementeras inom hela myndigheten via ett normerande metodstöd. Därtill har SiS gjort flertalet interna kommunikationsinsatser för att sprida kunskap om avhopparprocessen. I samband med att metodstödet implementeras kommer en större riktad utbildningsinsats att genomföras.

Inom överlappande områden fortsätter SiS att vidareutveckla arbetssätten för att bedöma och utreda risk, behov och mottaglighet hos de barn och unga som är placerade inom myndigheten. Exempelvis har de tidigare akutavdelningarna ersatts med mottagnings- och behovsbedömningsavdelningar. Detta för att på ett systematiskt och kunskapsbaserat sätt tidigt identifiera risker och behov hos de barn och unga som placeras akut inom SiS. Som komplement till RBM-bedömningarna genomförs också säkerhetsbedömningar.

Under året har Kriminalvården gjort förtydliganden gällande fördelningen av statsbidrag¹⁰ där en prioriteringsgrund är uppsökande och motiverande arbete riktat mot individer tillhörande organiserad brottlighet. Genom att stödja aktiviteter som riktas till en bredare målgrupp än uttalade avhoppare, kan fler individer nås med relevant information vilken kan vara viktig för att påbörja ett övervägande om avhopp. Övriga aktiviteter som planeras inom Kriminalvården är att öka tillgängligheten till information om kommunernas roll och uppdrag vilket även inbegriper avhopparstöd.

Det kan här också nämnas att både Kriminalvården och Polismyndigheten tillsammans med kommuner och andra parter är engagerade i andra brottspreventiva initiativ som handlar om att få fler att välja andra vägar i livet än den kriminella. Group Violence Intervention (GVI) är en brottsförebyggande strategi mot grupprelaterat våld som har tillämpats i Malmö (under benämningen Sluta skjut) sedan 2018. 2021 fick Polismyndigheten, Brå och Kriminalvården ett regeringsuppdrag att sprida strategin till fler platser i landet. Trefas som är ett samverkansprojekt mellan Polismyndigheten, Kriminalvården och Stockholm stad har pågått sedan 2019. Trefas fokuserar på individer inom skjutvapenvåldet för att förhindra brott.

4 Utmaningar och behov

4.1 Externa aktörer

Eftersom det är svårt för kommunernas socialtjänster att själva tillhandahålla omfattande avhopparinsatser anlitas ofta externa aktörer, såväl privata företag som ideella organisationer. För att säkerställa att verksamheterna är professionella och utförs av seriösa aktörer på ett säkert sätt är det angeläget att det införs möjlighet till kontroll samt särskilda krav såsom vandelsprövning, kompetens och tillstånd för att få bedriva avhopparverksamhet.

¹⁰ Utgående från SFS 2002:954 om statsbidrag till vissa organisationer inom kriminalvårdens område.

I den statliga utredarens slutredovisning¹¹ av uppdraget att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare lyfts att det i nuläget inte finns någon centraliserad tillsyn- eller granskningsfunktion, vilket gör det svårt att kontrollera och följa upp de externa aktörerna. Utredaren påpekar vikten av att utreda om det behövs någon särskild reglering för dessa aktörer.

I avvaktan på en utredning om särskild reglering har Polismyndighetens villkor för utbetalning av statliga medel reviderats och likaså kraven på återredovisning. Därtill har polisen arbetat med referenskommunerna med målsättningen att kunna använda upphandlingsprocessen som en väg för att kvalitetssäkra de externa aktörerna och de insatser de tillhandahåller.

¹¹ Slutredovisning av uppdraget att förstärka och utveckla arbetet med stöd till avhoppare i landet (Ju 2021:D).